

УДК 347.941

ДОКАЗИ І ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ*

Анна Штефан,

*завідувач відділу авторського права і суміжних прав НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат юридичних наук*

У статті розглядаються існуючі доктринальні підходи до визначення поняття доказів у їх співвідношенні із засобами доказування. Виходячи з концепції єдності в судових доказах інформації та її носія, робиться висновок про існування взаємного впливу доказів і засобів доказування. Ці категорії співвідносяться як зміст і форма його фіксації, що органічно поєднані між собою. Доказ показує, яку інформацію він несе, про що ця інформація, засіб доказування — в якій об'єктивній формі вона виражена.

Доказ охарактеризовано як фактичні дані, які мають зв'язок з принаймні однією обставиною, що входить до предмета доказування, і виражені в об'єктивній формі, яка відповідає сутності одного з передбачених процесуальним законом засобів доказування. Для визнання доказом об'єкт, що містить фактичні дані, повинен бути поданий суду безпосередньо, чи вказаний у заяві, клопотанні як той, дослідження якого потребується для встановлення обставин справи, включаючи необхідність його витребування, чи сформований на підставі ухвали суду.

Ключові слова: докази, засоби доказування, цивільний процес

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 57 ЦПК доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів.

У новій редакції ЦПК відповідно до закону, прийнятого Верховною Радою України 03 жовтня 2017 року, підписаного Президентом України 22 листопада 2017 р., опублікованого у газеті

«Голос України» № 221-222 від 28 листопада 2017 р., у ст. 76 докази визначені як будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків.

Проблема співвідношення доказів і засобів доказування може здатися не очевидною, адже чинне і перспективне процесуальне законодавство чітко розрізняє ці категорії: доказами є фактичні дані, засобами доказування — форма вираження, фіксації фактичних

* Стаття друкується в авторській редакції

ЗАХИСТ ПРАВ

даних. Тим не менш, у доктрині склалися різні підходи до розуміння правової природи доказів і засобів доказування, а в Постановах Пленуму Верховного Суду України зустрічаються приклади, коли ці поняття вживаються як тотожні. Зокрема, в абзаці 2 п. 23 Постанови № 2 від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» зазначено: статтею 57 ЦПК передбачено, що доказом у справі є пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, допитаних як свідків. В абзаці 3 п. 13 Постанови № 5 від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» вказано, що докази, які збираються або подаються сторонами (показання свідків, письмові чи речові докази), повинні стосуватися суті спору.

Оскільки докази є однією з фундаментальних категорій науки цивільного процесуального права, необхідно з'ясувати їх співвідношення із засобами доказування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в Україні захищено ряд дисертацій на здобуття наукового ступня доктора і кандидата юридичних наук, що присвячені теорії доказування, окремим видам засобів доказування. Різні аспекти доказового права розглянуті у працях таких вчених, як В. Д. Андрійцьо, Т. М. Кучер, В. В. Молчанов, В. А. Новицький, М. А. Фокіна, С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. Однак не дивлячись на значну увагу наукової спільноти, питання, де відбувається формування доказів — у судовому засіданні чи за його межами, якими є характерні ознаки доказів і засобів доказування і чи є доказ одночасно засобом доказування, на сьогодні не мають однозначного вирішення. **Дача відповідей на них і є метою цього дослідження.**

Виклад основного матеріалу дослідження.

У доктринальних положеннях, сформованих на сучасному рівні розвитку процесуальної науки, панує підхід про діалектичну єдність у судових доказах інформації та її процесуальної форми. Водночас, у сучасних наукових працях наводяться й деякі інші міркування.

Так, свого часу Т. В. Цюра запропонувала розглядати доказ як окремий елемент засобу доказування, що несе в собі інформацію про обставину справи, з існуванням якої особа пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, а засіб доказування — як сукупність окремих доказів (елементів), які за цивільним процесуальним законодавством допустимі для доказування в конкретній справі [1, с. 7].

Точку зору про те, що доказ є елементом засобу доказування, поділяє С. Я. Фурса. Вважаючи «фактичні дані» у законодавчій дефініції штучним явищем, учена стверджує, що виділити поняття «доказ» в чистому вигляді не вдасться; доказ співвідноситься із засобом доказування як конкретне із загальним, оскільки саме особи, які беруть участь у справі, з усіх можливих засобів доказування обирають ті, які мають підтвердити існування тих чи інших юридичних обставин і подають їх до суду або просять суд їх витребувати. Коли суд їх залучає у справу як доказ, то саме у цьому випадку вони стають доказами в справі [2, с. 315, 316].

Інший підхід базується на тому, що між доказами і засобами доказування слід ставити знак рівності: судовими доказами пропонується вважати засоби встановлення істини у справі, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, що отримані у передбаченому законом порядку [3, с. 76].

Т. М. Кучер спершу обґрунтувала, що доказом буде лише інформація про певні обставини, які є предметом спору по конкретній справі, а форма їх за-

кріплення виступає засобом доказування [4, с. 92]. Однак пізніше дослідниця змінила свою позицію і визначила доказ у цивілістичному процесі як носій інформації (об'єкт чи суб'єкт), який зафіксував інформацію про юридичні обставини, що входять до предмета доведення в цивільній справі, нотаріальному і виконавчому провадженні, який має матеріальну природу та процесуальну форму та передбачені нотаріальним, цивільним і виконавчим процесуальними законодавствами особливості подання, прийняття, залучення і використання у межах складових цивілістичного процесу (отримання, забезпечення, дослідження тощо), які у сукупності складають процес доказування [5, с. 141].

Якщо у попередньому визначенні ототожнення доказу із засобом доказування викладене в дещо завуальованій формі, то М. А. Фокіна вказує на нього безпосередньо, пропонуючи вважати доказами регламентовані законом процесуальні засоби доказування, що містять відомості про факти, які мають значення для правильного встановлення обставин справи [6, с. 478]. Наскільки вірним є такий підхід, чи дійсно докази і засоби доказування — це одне і те ж явище? Для точного встановлення сутності доказів і засобів доказування слід дослідити характерні риси цих правових категорій та їх співвідношення.

Законодавче тлумачення доказу як фактичних даних вказує на його інформаційну природу. Як зазначає з цього приводу В. В. Молчанов, інформація (відомості, повідомлення, дані) про факти є необхідною складовою доказу, оскільки відображає певну подію, дію в силу закону відображення як властивості матерії, згідно з яким властивості чи особливості одного відтворюються у властивостях чи особливостях іншого, а значить, може слугувати засобом отримання знань судом про пошукові обставини справи [7, с. 125]. Однак доказом є не сам факт, а інформація про нього, певні фактичні дані. Дослідники об-

ґрунтують, що факт — це явище об'єктивної соціальної дійсності. Воно існує незалежно від того, чи знають про нього особи, що здійснюють судовий розгляд. Фактичні дані, тобто відомості про факт — це інформація, за допомогою якої пізнається факт, що має значення для вирішення справи [8, с. 164].

Співвідношення факту і фактичних даних пояснюється так: факт, з однієї сторони, це результат обробки вихідних даних, а з іншої — вид достовірного знання (одиниці знання), що охоплює буття предмета, явища у багатьох властивостях і проявах. Відомості про факти — це суб'єктивне сприйняття одиничного конкретного фрагменту об'єктивної реальності. Лише через відомості може проявлятися факт. Це результат обробки відомостей, і в цьому сенсі без відомостей не може існувати і сам факт [9, с. 75].

Видається дещо перебільшеним твердження про те, що доказ є достовірним знанням про факти [10, с. 2]. Доказ — це певні відомості, вони можуть відображати обставини певної події як в повному обсязі, так і частково. Інформація про ту чи іншу подію може бути зафіксована коректно й достовірно, однак може також містити перебільшення, неточності, припущення, помилки чи бути недостовірною. Не випадково процесуальний закон передбачає оцінку взаємного зв'язку доказів у їх сукупності як невід'ємний елемент процесуальної форми оцінки доказів, а в судовій практиці у співвідношенні доказів у справі нерідко виявляються суперечності й розбіжності. Тому більш вірно виходити з позиції, що доказом є фактичні дані, відомості про факти, а не істинні знання про них.

Сприйняття фактичних даних є можливим завдяки роботі органів чуття людини. У переважній більшості випадків докази сприймаються через зір чи слух або їх поєднання, речові докази можуть також сприйматися через дотик і нюх. Для того, щоб інформація була почута чи побачена, осмислена,

ЗАХИСТ ПРАВ

проаналізована, оцінена, вона повинна бути виражена у певній формі, що утворює можливість для однієї особи передати цю інформацію, для іншої особи — сприйняти її. Відомості про факти, що мають значення для справи, можуть бути сприйняті судом лише через певні засоби, в яких ці відомості зафіксовані. Тому у процесуальній доктрині цілком логічно сформувався висновок про єдність в судових доказах інформації та її носія: відомостей про факт і засобу доказування.

Цілком зрозуміло, що сам носій чи засіб, на (в) якому зафіксована інформація, не має доказового значення. Доказом може виступати не свідок, а ті відомості про обставини справи, що відомі свідку; не папір, а зміст викладеного на ньому тексту; не предмет як такий, а його властивості, залишені на ньому сліди, його належність певній особі, знаходження у певному місці в певний час тощо, які свідчать про те, що обставина відбулася в минулому чи продовжує існувати. Проте щоб стати судовим доказом, фактичні дані потребують наявності відповідного носія.

Взаємний вплив фактичних даних та форми їх вираження, взаємозв'язок між ними є очевидним. Відтак, не видається за можливе розділити думку про те, що докази є засобами доказування, адже таке отождолення не відповідає сутності цих категорій. Докази і засоби доказування співвідносяться як зміст і форма його фіксації, що органічно поєднані між собою. Доказ показує, яку інформацію він несе, про що ця інформація, засіб доказування — в якій об'єктивній формі вона виражена.

На нерозривний зв'язок інформації та засобу її вираження у судових доказах вказують також принципи належності й допустимості як вимоги, яким має задовольняти кожен без винятку доказ. Вимога допустимості пред'являється до засобу доказування, його процесуальної форми та законності отримання інформації про певний факт, який має значення для справи. Належ-

ність стосується інформаційної складової доказу: щодня у світі виникають мільярди одиниць різноманітних даних, однак доказом стають лише ті відомості, що мають зв'язок з предметом доказування у конкретній цивільній справі, здатні підтвердити чи спростувати наявність певної обставини, яка має відношення до цієї справи.

Відносячись до сфери процесуально-правового регулювання, засоби доказування мають процесуальну форму, види якої передбачені в ЦПК у вигляді вичерпного переліку. Однак на формування засобів доказування впливають також норми матеріального права. Для письмових доказів вони встановлюють форму правочину (письмову чи усну, з обов'язковим нотаріальним посвідченням чи державною реєстрацією); компетенцію органу державної влади, органу місцевого самоврядування на видання певного виду акту тощо. Недотримання обов'язкової форми правочину, видача акту з перевищенням компетенції має своїм наслідком визнання такого документа недопустимим доказом. Для показань свідка нормами матеріального права визначається, зокрема, службове чи професійне становище особи та її доступ до відомостей, які за законом повинні зберігатися в таємниці, що унеможливорює допит цієї особи про такі відомості. В нормах матеріального права містяться вимоги до оформлення висновку експерта та передбачаються умови, за яких особа може виступати судовим експертом. Якщо особа була визнана недієздатною, або має не погашену судимість, або на неї протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення чи дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта, такій особі не може доручатися проведення судової експертизи. Отже, будучи процесуальною категорією, засоби доказування можуть знаходитися під безпосереднім впливом

А. Штефан

ЗАХИСТ ПРАВ

вимог, встановлених нормами матеріального права.

У наукових джерелах часто стверджується, що докази здебільшого виникають до моменту відкриття провадження у справі, хоча висловлюються й інші точки зору. Зокрема, на думку В. В. Молчанова, формування судового доказу відбувається в судовому засіданні в процесі отримання відомостей про факти від (з) їх фізичного носія у передбаченій законом процесуальній формі [7, с. 128]. Такий підхід критично сприймає В. Д. Андрійцьо, зазначаючи, що суб'єктами доказування виступає не тільки суд, але і особи, які беруть участь у справі. Відповідно до ч. 1 ст. 60 ЦПК України обов'язок подавати до суду докази на підтвердження фактів, які обґрунтовують їх позовні вимоги чи заперечення проти них покладається на сторін справи. Саме сторони, раніше за суд як суб'єкта доказування, починають працювати із доказами, сприймаючи від них інформацію. В інакшому разі, наприклад, позивач не зміг би при написанні позовної заяви вказувати такий обов'язковий її реквізит як «зазначення доказів, якими позивач обґрунтовує свої вимоги» [11, с. 36].

Дійсно, якби поява доказів мала місце у судовому засіданні, то як належало б кваліфікувати відомості про факти, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а відповідач — заперечення, та документи, що додаються до позовної заяви, заперечення проти позову? У судовому засіданні відбувається не формування доказів, а їх дослідження, самі ж фактичні дані, за винятком висновку експерта, у більшості випадків утворюються у реальному світі і безвідносно судового розгляду справи.

Не слід виключати можливість виникнення фактів, відомості про які матимуть значення для справи, після відкриття у ній провадження: зокрема, коли сторона, винна у спричиненні шкоди, після відкриття провадження у справі здійснить часткове усунення наслідків цієї шкоди і подасть суду відпо-

відні докази, що вплине на зменшення розміру позовних вимог тощо. Однак і в таких випадках докази формуються не у зв'язку з процесом отримання відомостей про факти в судовому засіданні, а виникають в об'єктивній реальності, після чого подаються до суду.

Традиційним доктринальним розумінням доказів є сприйняття їх як поєднання трьох елементів: змісту (відомості про факт), форми (засіб доказування) і процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки. Останній елемент цієї конструкції потребує деякого уточнення.

У реальній дійсності свідок є фізичною особою, що має якусь інформацію, письмовий доказ — тим чи іншим різновидом документу, речовий доказ — предметом матеріального світу. Відомості про факти, виражені в певному засобі, стають судовим доказом лише у зв'язку з їх отриманням судом. За загальним правилом, докази мають бути подані суду до початку розгляду справи по суті, і лише поважна причина може слугувати підставою для їх подання в більш пізні строки. Якщо суд відмовиться від прийняття того чи іншого об'єкта як доказу з мотивів його несвоечасного подання без достатніх на те причин, такий об'єкт не стає доказом у справі. Таким чином, дотримання процесуального порядку одержання доказів судом має безпосередній вплив на їх кваліфікацію як судових доказів. Дотримання процесуальної форми дослідження й оцінки доказів такого безумовного впливу не здійснює, на обґрунтування чого можна подати такі міркування.

Сторона може визнати обставину, що входить до предмету доказування, внаслідок чого ця обставина не доказується, а докази, подані щодо неї, не досліджуються та не оцінюються судом. У разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, не здійснюючи жодних процесуальних дій стосовно доказів,

ЗАХИСТ ПРАВ

які не були досліджені до отримання судом відмови від позову чи визнання позову. А докази, що були досліджені раніше, не потребують оцінки після відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем. Такі ж наслідки має укладення мирової угоди сторін. Однак докази, які не стали об'єктом дослідження та/або оцінки, не втрачають свого статусу судових доказів, не набувають якогось іншого значення. Достатнім критерієм для визнання фактичних даних судовим доказом, за умови їх вираження в одному із засобів доказування, є прийняття цих фактичних даних судом, що відбувається із дотриманням процесуального порядку одержання доказів судом.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє охарактеризувати докази у цивільному процесі за сукупністю таких ознак: 1) це фактичні дані, відомості про факти, виражені в об'єктивній формі; 2) вони мають зв'язок з принаймні однією обставиною, що входить до предмета доказування; 3) об'єктивна

форма вираження фактичних даних відповідає сутності одного з передбачених процесуальним законом засобів доказування; 4) засіб, в якому виражені фактичні дані, поданий суду безпосередньо (письмові докази, окремі види речових доказів), чи вказаний у заяві або іншому процесуальному документі як той, дослідження якого потребується для встановлення обставин справи, включаючи необхідність витребування цього доказу (показання свідків, окремі види речових доказів), чи сформований на підставі ухвали суду (висновок експерта).

Докази і засоби доказування співвідносяться між собою як зміст і форма його фіксації: доказ показує, яку інформацію він несе, засіб доказування — в якій об'єктивній формі ця інформація виражена. ♦

Список використаних джерел / List of references

1. Цюра Т. В. *Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2005. 17 с.*
Tsyura T. V. Sub'yekty dokazuvannya ta otsinky dokaziv u tsyvil'nomu protsesi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. K., 2005. 17 s.
2. *Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С. Я. Фурси]. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.*
Tsyvil'nyu protses Ukrainy: akademichnyy kurs: [pidruchnyk dlya stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.]; [za red. S. Ya. Fursy]. K.: Vydavets' Fursa S. Ya.: KNT, 2009. 848 s.
3. *Коваленко А. Г. Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве. М.: Норма, 2002. 208 с.*
Kovalenko A. G. Institut dokazyvaniya v grazhdanskom i arbitrazhnom sudoproizvodstve. M.: Norma, 2002. 208 s.
4. *Кучер Т. М. Докази та доказування: співвідношення понять // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 3 (7). С. 83-93.*
Kucher T. M. Dokazy ta dokazuvannya: spivvidnoshennya ponyat' // Visnyk Vyshchoyi rady yustytisyi. 2011. # 3 (7). S. 83-93.
5. *Кучер Т. М. Теорія доведення у цивілістичному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. К., 2016. 510 с.*

А. Штефан

ЗАХИСТ ПРАВ

Kucher T. M. Teoriya dovedennya u tsyvilistychnomu protsesi: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. K., 2016. 510 s.

6. Фокина М. А. Механизм доказывания по гражданским делам: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15. М., 2011. 612 с.

Fokina M. A. Mehanizm dokazyvaniya po grazhdanskim delam: dis. ... d-ra yurid. nauk: 12.00.15. M., 2011. 612 s.

7. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учебн. пособие. М.: Зерцало-М, 2012. 360 с.

Molchanov V. V. Osnovyi teorii dokazatelstv v grazhdanskom protsessualnom prave: Uchebn. posobie. M.: Zertsalo-M, 2012. 360 s.

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої]. Х.: Одіссеї, 2009. 952 с.

Tsyvil'nyu protsesual'nyu kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar / [za red. Ye. O. Kharytonova, O. I. Kharytonovoyi, V. V. Vasyl'chenka, N. Yu. Holubyevoyi]. Kh.: Odissey, 2009. 952 s.

9. Пошивайлова А. В. Философская категория «факт» и ее значение в теории доказательств в гражданском, арбитражном и уголовном процессах // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. 2015. № 2 (26). С. 72-78.

Poshivaylova A. V. Filosofskaya kategoriya «fakt» i ee znachenie v teorii dokazatelstv v grazhdanskom, arbitrazhnom i ugolovnom protsessah // Vestnik KRAUNTs. Gumanitarnyye nauki. 2015. # 2 (26). S. 72-78.

10. Бабарыкина О. В. Факторы, влияющие на исследование и оценку доказательств в гражданском судопроизводстве. М.: Волтерс Клувер, 2010. 144 с.

Babaryikina O. V. Faktoryi, vliyayuschie na issledovanie i otsenku dokazatelstv v grazhdanskom sudoproizvodstve. M.: Volters Kluver, 2010. 144 s.

11. Андрийцьо В. Д. Докази як об'єкт збору на етапі збирання доказів у цивільному процесі // Право і суспільство. 2013. № 4. С. 33-38.

Andriyts'o V. D. Dokazy yak ob'ekt zboru na etapi zbyrannya dokaziv u tsyvil'nomu protsesi // Pravo i suspil'stvo. 2013. # 4. S. 33-38.

Надійшла до редакції 28.11.2017 р.

Штефан А. Доказательства и средства доказывания в гражданском процессе. В статье рассматриваются существующие доктринальные подходы к определению понятия доказательств в их соотношении со средствами доказывания. Исходя из концепции единства в судебных доказательствах информации и её носителя, делается вывод о существовании взаимного влияния доказательств и средств доказывания. Эти категории соотносятся как содержание и форма его фиксации, органично связанные между собой. Доказательство показывает, какую информацию оно несет, о чем эта информация, средство доказывания — в какой объективной форме она выражена.

Доказательства охарактеризованы как фактические данные, которые связаны с как минимум одним обстоятельством, входящим в предмет доказывания, и выражены в объективной форме, соответствующей сущности одного из предусмотренных процессуальным законом средств доказывания. Для признания доказательством объект, содержащий фактические данные, должен быть предоставлен в суд непосредственно, либо указан в заявлении, ходатайстве как тот, исследование которого требуется для

ЗАХИСТ ПРАВ

установления **обстоятельств дела, включая необходимость его истребования, либо сформирован на основании определения суда.**

Ключевые слова: доказательства, средства доказывания, гражданский процесс

Shtefan. A. Evidence and sources of evidence in civil process

Evidence is the information about the facts on the basis of which the court can draw conclusions about the existence or absence of circumstances relevant to the case.

The perception of factual data is possible due to the work of the human senses. In the vast majority of cases, evidence is perceived through vision or hearing or a combination of them, material evidence can also be perceived through touch and smell. In order for information to be heard or seen, comprehended, analyzed, evaluated, it must be expressed in a certain form which creates the possibility for one person to convey this information and for another person to perceive it. Information about facts relevant to the case may be perceived by the court only through certain means in which the information is recorded. Therefore, in the procedural doctrine it is logically formed the conclusion about the unity in judicial evidence of information and its medium.

Evidence and sources of evidence are correlated with each other as the content and form of its fixation. Evidence shows what information it carries, sources of evidence shows in what objective form it is expressed.

Types of sources of evidence are stipulated by the standards of the procedural law in the form of an exhaustive list. However, the formation of evidence also affects the rules of substantive law. For written evidence the substantive law establishes the form of the transaction, the competence of the state authority to issue a certain type of act etc. For witness testimony the substantive law defines the official's or professional position of the person and their access to information which must be kept secret by law, which makes it impossible to interrogate this person about such information. Thus, in some cases sources of evidence must satisfy the requirements of norms of procedural and material law both.

Evidence in the civil process may be characterized on the set of such features: 1) it is actual data, information about the facts, expressed in an objective manner; 2) it has the connection with at least one circumstance of the case; 3) the objective form of expression of the actual data corresponds to the essence of one of sources of evidence provided by the procedural law; 4) the source of evidence is directly filed with the court (written evidence, certain types of material evidence), or indicated in the procedural document as the one whose investigation is required to establish the circumstances of the case, including the need to seek evidence (testimony witnesses, certain types of material evidence), or formed on the basis of a court order (expert's conclusion).

Key words: evidence, sources of evidence, civil process